

EKOLOGIK JINOYATLAR VA ULARNING QONUNGA MUVOFIQ JAVOBGARLIKKA TORTILISHI

Arolova Zarina Lochin qizi

SHDPI Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bugungi kunda global muammoga aylanib borayotgan ekologik muammo va ushbu yechimni kelib chiqish sabablari, hamda ekologik jinoyatlarning qonunga zid ravishda faoliyati haqida muhokama qilingan. Ekologik jinoyatga qarshi qonunchiligimizda ishlab chiqilgan, javobgarliklarning turlari sanab o'tilgan. Tabiatdan foydalanish va atrof muhitni muhofaza qilishga qarshi jinoyatlar soni oshib borayotganligi, mamlakatimiz rivojlanishida nechog'lik ahamiyati mavjudligi to'g'risida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Ekologik jinoyatlar, huquqbuzarlik, maxsus va umumiy, konstitutsiya, kodeks va qonun.*

Kirish. XXI asrda global muammolardan biri bu ekologik muammodir. Ushbu global muammoning kelib chiqish sabablari albatta, oldini olinmagan jinoyatlarda o'z aksini topadi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarga qaramasdan, ekologik jinoyatlar hali hanus yo'q bo'lib ketgani yo'q. Xususan, avvalo ekologik jinoyat nima? degan savolga javob berib o'tish maqsadga muvofiqdir. Ekologiya sohasidagi jinoyatlar – tabiatdan foydalanish va atrof muhitni muhofaza qilishga qarshi jinoyatlar. Ekologiya insonni tabiat bilan bog'lab turadigan ijtimoiy holatdir. Bunday bog'liqlik, o'z navbatida, g'ayriqonuniy xatti-harakatlar orqali huquqbuzarliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu xildagi huquqbuzarliklar ekologiya sohasidagi jinoyatlarning ham kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Ekologik jinoyatlar sodir etilishining asosiy maqsadi, shaxslarning o'z manfaatini ko'zlagan holda jinoyatga qo'l urishdir. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Qonunchiligida ham ekologik jinoyatlarning amalga oshirilishi, mamlakat xvfsizligiga qarshi jinoyatlar turiga kirishi belgilangan. Bu borada mamlakatimiz Qonunchiligiga ko'plab o'zgartirishlar kiritildi va ularning yangi tahrirdagi Konstitutsiyaga muvofiq tarzda bayon etilganligi, taqsiinga sazovordir. Masalan, Ekologik huquqbuzarlik uchun javobgarlik kuchaytirishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida. Ekologik huquqbuzarlik uchun korxonalar, tashkilotlar, muassasalar va fuqarolarning javobgarligini kuchaytirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi qaror qiladi: O'zbekiston Respublikasining 1959-yil 21-maydagi Qonuni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga quyidagi o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilsin. Kodeks quyidagicha mazmundagi 108-1-modda bilan to'ldirilsin: “ 108-1-modda. Atrof-muhitning ahvoli to'g'risidagi axborotni atayin yashirish yoki buzib ko'rsatish orqali aholining salomatligiga zarar yetkazish. Mansabdor shaxs tomonidan zararli ekologik oqibatlarga olib klegan avariyaalar, aholining

salomatligiga zarar yetkazgan yoki zarar yetkazish aniq bo'lgan atrof tabiiy muhitning ifloslanganligiga doir axborotni atayin yashirganlik yoki buzib ko'rsatganlik, uch yilgacha muddatga ozodlikdan mahrum etish yoki ikki yilgacha muddatga axloq tuzatish ishlariga jalb etish, uch million so'mgacha jarima solish bilan jazolanadi ". Qonunda keltirilgan moddalardan ham ayonki, ekologik jinoyat butun bir mamlakatda ta'siri bilinadi. Xuddi shu qonunning 97-1-modda. Atrof tabiiy muhitni tiklash, tabiiy resurslarni qayta hosil qilish va atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatish oqibatlarini bartaraf etish choralari ko'rmaslik: Atrof tabiiy muhitni tiklash, tabiiy resurslarni qayta hosil qilish va atrof-muhitga zararli ta'sir ko'rsatish oqibatlarini bartaraf etish choralari ko'rmaslik - fuqarolarga uch yuz so'mgacha va mansabdor shaxslarga bir million so'mgacha miqdorda jarima solinishiga sabab bo'ladi".

Adabiyotlar tahlili.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 68-63-moddalarida keltirilgan atrof-tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, hamda yer-yerosti boyliklar umummilliy boylik sirasiga kirishi qat'iy yozib qo'yilgan. Bu Qomusimizdagi ushbu moddalar O'zbekistonning butun hududida so'zsiz tan olinadi va amalilyotga qo'llaniladi. S.Buriyev, D.Maxkamova, V.Sherimbetovlarning " Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi " kitobida atrof muhitni va ekologiyani toza saqlashda xavfsizlik choralari va ekologik jinoyatlar uchun jazolardan namunalar keltirib o'tilgan. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi qonunchiligida ham, atrof-muhitni toza saqlash va ekologik jinoyatlarni oldini olish, hamda ushbu jinoyatlarning sodir etilish foizini kamaytirish zarurligi ta'kidlanadi. Ushbu qonunchilikda yangicha ekologik huquqbuzarliklarga jazo-choralari yaratilganligi belgilangan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Shuningdek ekologik jinoyatlarning turlari ham mavjud: atrof-muhitni zararlantirish, suv resurslaridan oqilona foydalanmaslik, havoni ifloslantirish, yo'qolib borayotgan noyob o'simlik va hayvonlarga zarar yetkazish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanmaslik va hokazo. Ushbu jinoyatlarning sanasak ham soni ko'pu jinoyatlarning ko'payishi mamlakatda plyuralizmga olib kelishi ham mumkin. Asosiy qomusimiz bo'lgan konstitutsiyamizda (68-modda) ham Yer, yerosti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadur. Yer qonunda nazarda tutilgan hamda undan oqilona foydalanishni va uni umummilliy boylik sifatida muhofaza qilishni ta'minlovchi shartlar asosida va tartibda xususiy mulk bo'lishi mumkin. Asosiy qomusimiz bo'lmish Konstitutsiyada ham yer – yerosti boyliklardan oqilona foydalanish muhim ekanligi va bu qonun bilan muhofaza etilishi ta'kidlangan. Xususan, umummilliy boylik tushunchasi jahon konstitutsiyalari tarixida birinchi bor O'zbekistonda qo'llanilgan bo'lib, u barcha turdagi mulk shaklini inobatga oladi. Lekin barcha tabiiy obyektlar o'zbek xalqining Mulki bo'lib, uni O'zbekiston Respublikasi ilk bor mustaqil tasarruf etish huquqiga ega bo'ldi. Endilikda milliy boylik bo'lgan barcha tabiiy zaxiralardan o'ta samaradorlik bilan foydalanish mamlakatimiz rivojining zaminidir. Shuning uchun ham davlat ularni o'z muhofazasiga

oladi. Avvalo tabiiy resurs o'zi nima? degan savolga javob bersak. Tabiiy resurs deb – tabiatda mavjud bo'lgan, insonlar tomonidan yaratilmaydigan, insonning hayoti, xo'jalik faoliyati uchun zarur bo'lgan barcha tabiiy jismlar, sharoitlar va jarayonlarga aytiladi. Mamlakatning tabiiy resurslarga boyligi uning iqtisodini rivojlantirishning muhim sharoitlaridan biridir, aksincha zaxiralarning kamligi yoki umuman yo'qligi ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirish imkoniyatini bermaydi. Lekin bu qonuniyat har doim to'g'ri deb bo'lmaydi. Dunyoda shunday mamlakatlar borki, ular joylashgan hududda mineral resurslar umuman yo'q yoki bo'lsa ham juda oz miqdorda, shunga qaramasdan, rivojlangan mamlakatlar qatoriga kiradi. Masalan, Yaponiya, Janubiy Koreya, Tayland va boshqalar. Bu mamlakatlarda ishchilar, muhandislar va texnik xodimlarning yuqori malakaga egaligi, fan - texnika taraqqiyoti uchun yaratilgan sharoitlar sanoatni rivojlantirishda eng muhim omillardan biri deb hisoblanadi. Ekologik xavfsizlik deganda atrof tabiiy muhit holatini organizmlarning hayoti uchun ehtiyojlariga javob bera olishi, yoki insonlar uchun sog'lom, toza va qulay tabiiy sharoitga ega atrof-muhit tushuniladi.

Tahlil va natijalar.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlash uchun har bir alohida davlat ma'lum ekologik siyosatni olib boradi. Ekologik jinoyatlarning mayda shakliga ekologik tahdidlar ham kiradi. Ekologik tahdidlar deganda atrof-muhit holati va insonlarning hayot faoliyatiga bevosita yoki bilvosita zarar yetkazadigan tabiiy va texnogen xarakterdagi hodisalar tushuniladi. Ekologik tahdidlarning mahalliy, milliy, mintaqaviy va global darajalari ajratiladi. Ekologik tahdidlar darajalari shartli ajratilgan. Aholining ichimlik suv bilan ta'minlanishi, havoning ifloslanishi, chiqindilar muammosini mahalliy darajadagi ekologik tahdidlar qatoriga ham kiritish mumkin. O'zbekiston Respublikasida ekologik xavfsizlikni ta'minlash strategiyasi ekologiya sohasidagi shaxs, jamiyat va davlatning O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizlik Konsepsiyasi va Konstitutsiyasida belgilangan hayotiy zarur manfaatlaridan kelib chiqadi.

Shaxsning hayotiy zarur manfaatlariga:

- Insonning hayot faoliyati uchun optimal ekologik sharoitlarni ta'minlash, aholi salomatligini himoya qilish kiradi;

Jamiyatning hayotiy zarur manfaatlariga:

- Barqaror ekologik vaziyatni qaror toptirish, aholi salomatligini ta'minlash, sog'lom avlodni shakllantirish kiradi;

Har bir alohida mamlakatda ekologik xavfsizlikni ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari mavjuddir. O'zbekistonda tabiiy resurslardan foydalanish va atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash borasida ijobiy o'zgarishlar amamlga oshdi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida “Atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish har bir fuqaroning burchidir”. Burch albatta majburiyatdan ko'ra ustundir. Ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish atrof – muhitni muhofaza qilishni boshqarishni takomillashtirish bilan bog'liqdir. O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi tabiatni muhofaza qilish siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi, qonun hujjatlarini

qabul qiladi va davlat ekologiya qo'mitasining faoliyatini muvofiqlashtirib turadi. Tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun haq olishning eng ko'p-kam hajmini, shuningdek, to'lovlarini undirib olishdagi imtiyozlarini belgilaydi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, ekologik jinoyatlarni kamaytirish va xavfsizlik choralari kuchaytirish zarur. Zero ekologik muammo faqat bir shaxs yoki bir davlat uchun emas balki, butun insoniyat uchun muhimdir. Ekologik muammolarni bartaraf etish uchun qonunchiligimizda yanada yagiliklar va zamonaviy chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi "O'zbekiston" 2023y.
2. Shavkat Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" "O'zbekiston" Toshkent" 2022y.
3. S.Buriyev, D.Maxkamova, V.Sherimbetov – "Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi" Toshkent 2022y.
4. O'zbekiston Respublikasining Qonuni 1992y.
5. Azamova S. A. PROBLEMS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 743-749.
6. Azamova S. EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.
7. Nurillaevich O. B. et al. Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – C. 984-989.